

УДК 657.6

А. Є. Чуєнков,
головний бухгалтер ТОВ "Бімаркет", аудитор

НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЯК СУБ'ЄКТА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ

У статті розкривається зміст та види внутрішнього аудиту, необхідність створення служби внутрішнього аудиту на підприємствах, а також розкриваються проблеми та перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні.

In article the maintenance and kinds of internal audit, necessity of creation of service of internal audit at the enterprises reveals, and also problems and prospects of development of internal audit in Ukraine reveal.

Ключові слова: аудит, внутрішній аудит, зміст внутрішнього аудиту, види внутрішнього аудиту, необхідність внутрішнього аудиту.

Key words: audit, internal audit, the maintenance of internal audit, kinds of internal audit, necessity of internal audit

ПОСТАНОВА ПРОБЛЕМИ

Ринкові перетворення в економіці України зумовлюють зміни в системі управління діяльністю підприємств. Вони полягають у перенесенні важеля прийняття рішень та відповідальності за наслідки таких рішень на первину ланку управління — підприємство.

Адаптація управління підприємствами до ринкових умов вимагає вдосконалення контролю діяльності підприємств. У зв'язку з цим дедалі важливішого значення набуває внутрішньогосподарський контроль та внутрішній аудит як суб'єкт внутрішньогосподарського контролю.

МЕТА СТАТТІ

Розкрити зміст та види внутрішнього аудиту, показати необхідність створення служби внутрішнього аудиту на підприємствах, проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Про актуальність здійснення внутрішнього аудиту зазначають усі науковці, які займаються вивченням бухгалтерського обліку та аудиту. Підтвердженням цього є більшість підручників, монографій та посібників з аудиту, наприклад: В.С. Рудницького, Б.Ф. Усача, В.В. Сопка, Ф.Ф. Бутинця, А.М. Кузьмінського, В.П. Завгороднього, а серед зарубіжних науковців — Е.А. Аренса, Дж.К. Лоббека та інших. Але "практиків" більше цікавить питання доцільності внутрішнього аудиту на підприємстві. Тому методичні положення, пов'язані з внутрішнім аудитом, потребують подальшого поглиблення і доповнення.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На діяльність підприємств значною мірою впливають такі фактори, як глобалізація, сучасні вимоги та принципи корпоративного управління, застосування єдиних або уніфікованих правил ведення бухгалтерського обліку та аудиту тощо. За таких умов внутрішньогосподарський контроль повинен бути спрямований на розбудову, створення умов діяльності підприємств, адекватних змінам у суспільно-господарському середовищі.

Аналіз національної практики внутрішньогосподарського контролю підприємств України показує, що зміни у соціально-економічному середовищі не знаходять відповідного віддзеркалення у системі контролю. Так, у контролі підприємств переважає в основному ретроспективний напрям. Це призводить до порушення чи ігнорування принципів контролю, зокрема принципів превентивності та своєчасності контрольних дій, повноти охоплення систем управління підприємства контролем, відповідальності, ефективності тощо [1].

Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" ст. 8, п. 5 передбачено, що підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності й контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів. Нормативна регламентація внутрішньогосподарського контролю в Україні зосереджена на окремих напрямках контролю — зовнішньому (незалежному) аудиті, контролі, який здійснює бухгалтерія, контролі діяльності ревізійних комісій, державному фінансовому контролю та ін. Значна увага у норма-

тивному забезпеченні внутрішнього контролю приділяється сфері банківських послуг. Реальний сектор економіки, до якого відносяться промислові, сільськогосподарські підприємства, підприємства транспорту та зв'язку, залишається поза увагою досліджень проблематики внутрішнього аудиту.

Внутрішньогосподарський контроль фактично здійснюється на кожному підприємстві, але у нормативній базі підприємницької діяльності України відсутнє визначення як самого внутрішньогосподарського контролю підприємств, так і відповідних його елементів. Як наслідок, практичне застосування внутрішньогосподарського контролю ототожнюється з адміністративним, бухгалтерським контролем, діяльністю ревізійної комісії та ін. Лише такими формами внутрішньогосподарський контроль не обмежується.

Істотними недоліками внутрішньогосподарського контролю підприємств є його обмеженість окремими тематичними перевітками без системного вивчення господарських операцій і їх процесів за документами, зосередженість на перевірці вже прийнятих рішень; недостатність перевірки умов й процесів виконання рішень. Попередній та поточний контроль концентрується, головним чином, на надходженні документів до бухгалтерії, а не на санкціонуванні (наданні дозволів) вчинення операцій і підписанні відповідних документів керівниками структурних та функціональних підрозділів.

Виходячи з вимог ефективного управління підприємством та забезпечення користувачів інформацією на підприємстві, повинна бути створена відповідна система управління, важливим елементом якої є контроль за господарськими процесами, який здійснюється підрозділами внутрішнього аудиту. На сьогодні нормативно-правове поле внутрішнього аудиту підприємств не врегульоване відповідними актами на рівні держави, тому положення з контролю власної діяльності розробляються та впроваджуються підприємствами самостійно.

Організована внутрішніми документами організації діяльність з контролю ланок управління та різних аспектів функціонування організацій, здійснюється представниками спеціального контрольного органу в межах допомоги органам управління організації (загальним зборам учасників господарського товариства, спілки або членів виробничого кооперативу, наглядовою радою, радою директорів, виконавчим органом [2]).

Також внутрішній аудит проводиться власником залежно від необхідності управління маркетингом з метою визначення платоспроможності та уникнення банкрутства [3].

За визначенням Міжнародних стандартів аудиту, внутрішній аудит — це діяльність з оцінювання, яка організована в межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий відділ. Функції внутрішнього аудиту охоплюють, зокрема, перевірку, оцінювання та моніторинг адекватності й ефективності функціонування систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Функції внутрішнього аудиту можуть виконувати спеціальні служби або окремі аудиторі, які знаходяться в штаті підприємства.

У сучасному розумінні внутрішній аудит є діяльністю з оцінювання надійності та ефективності існуючої на підприємстві системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, а внутрішні аудиторі — фахівці, які здатні неупереджено та професійно провести таку оцінку. Незалежна оцінка певних сторін діяльності підприємства здійснюється всередині самого підприємства, вона спрямована на створення у власників та менеджерів компанії впевненості у тому, що існуюча система обліку і контролю надійна та ефективна.

Важливо відзначити, що керівництво підприємства, а не внутрішні аудиторі, несе відповідальність за створення і підтримання надійної та ефективною системи внутрішнього контролю.

До компетенції служби внутрішнього аудиту відносяться повноваження щодо контролю за організацією та функціонуванням систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю; за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належним збереженням, експертизи фінансової та операційної діяльності, підготовки оглядів діяльності товариства та розробки рекомендацій щодо підвищення її ефективності. Така служба зобов'язана відповідати за своєчасне виявлення та запобігання відхиленням, що перешкоджають законному та ефективному використанню майна і коштів підприємства.

Необхідність створення внутрішнього аудиту пояснюється тим, що для досягнення стратегічних цілей та забезпечення реалізації прийнятих управлінських рішень підприємства, внутрішньогосподарський контроль, який в основному здійснюється керівниками структурних підрозділів та функціональних відділів підприємства, а також бухгалтерією підприємства, вважається недостатнім. Останнє можна пояснити тим, що:

1) система бухгалтерського обліку не дає повної інформації, необхідної для своєчасного ухвалення рішень, через те, що бухгалтерська інформація стосується минулого і лише тих операцій, що мають грошову оцінку, а прийняття рішень — стосується майбутнього та відображається у різних вимірниках;

2) керівники структурних підрозділів, по-перше, зайняті поточною виробничою, збутовою, постачальницькою та іншими видами діяльності; по-друге, не володіють відповідними знаннями і досвідом в галузі рішення, що ухвалюється, тому необхідний спеціальний орган, який здійснював би консультації керівників щодо ефективності виробництва на місцях та забезпечував підготовку достовірної інформації з метою прийняття управлінських рішень;

3) діяльність сучасного підприємства характеризується наявністю порівняно значної кількості спеціалістів, які хоча не є керівниками, однак через делегування їм повноважень мають приймати важливі для підприємства рішення. Для повного охоплення контролем сфери управління підприємством потрібні додаткові організаційні заходи;

4) виконання працівниками бухгалтерії свого основного завдання — відображення фактичного стану справ на підприємстві, а також здійснення часткового контролю (у межах наданої їм компетенції) не вирішує всіх проблем контролю в масштабі підприємства, а отже, і не забезпечує реалізацію стратегічних цілей підприємства.

Звідси випливає важливий висновок, що ані бухгалтерія, ані керівники структурних підрозділів і функціональних служб не зможуть в повному обсязі реалізувати функцію внутрішньогосподарського контролю, яка здатна в сучасних умовах забезпечити потребу управлінського персоналу щодо якості розробки та ефективної реалізації стратегічних рішень, стійкого розвитку та існування підприємства в умовах жорсткої конкуренції. Це внутрішній аудит, який є однією з складових внутрішньогосподарського контролю [1].

Внутрішній аудит організовується з урахуванням його специфіки на кожному підприємстві, тому на практиці виникають різні види внутрішнього аудиту:

- операційний (управлінський) аудит;
- аудит на відповідність вимогам;
- аудит фінансової звітності.

Операційний (управлінський) аудит включає в себе:

1) функціональний (міжфункціональний) аудит систем виробництва та управління — це аудит, який проводиться з метою оцінки якості виконання функцій виробництва та управління будь-яким підрозділом (посадовою особою підприємства);

2) організаційно-технічний аудит систем виробництва та управління — це аудит різних ланок систем виробництва та управління на предмет організаційної і технічної діяльності їх функціонування;

3) всебічний аудит системи виробництва і управління — це поглиблений аудит, який проявляється в сукупності організаційно-технічного функціонального аудиту систем виробництва, управління з контролем елементів і процесів, що пов'язують підприємство з зовнішнім середовищем.

Аудит за відповідністю вимогам поділяється на два підвиди:

1) аудит на відповідність принципам, який включає процедури аудиторського контролю з точки зору дотримання (виконання) підприємством законів, підзаконних актів і приписів апаратом управління підприємства;

2) аудит на відповідність доцільності, який включає процедури аудиторського контролю діяльності посадових осіб на предмет раціональності, розумності, обґрунтованості та корисності їх діяльності.

Аудит фінансової звітності поділяється на:

1) плановий, який проводиться в межах затвердженого плану роботи;

2) позаплановий, який здійснюється на вимогу власника, керівника підприємства [4].

Існують проблеми та перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні. Внутрішньому аудиту властива максимальна гнучкість, здатність виправлення помилок і удосконалення фінансово-господарської діяльності підприємства. Саме завдяки цим властивостям внутрішній аудит має значний потенціал для подальшого розвитку.

В Україні в наш час лише невелика кількість підприємств бачить необхідність та користь запровадження у себе внутрішнього аудиту. Причини такого ставлення у тому, що незначний строк здійснення діяльності внутрішнього аудиту зумовлює невелику поки що кількість кваліфікованих аудиторів; до підприємств не застосовуються фінансові санкції за відсутність внутрішнього аудиту; утримання у штаті фахівців-аудиторів з високою оплатою збільшує витрати підприємства [1].

У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність суб'єкта господарювання. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином власники здійснюють контроль за діяльністю менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед власниками за результати діяльності підприємства.

У сучасній концепції основна мета бізнесу складається в збільшенні багатства власника. Ця мета на сьогодні однаковою мірою сприймається як власником, що є номером один у бізнесі, так і менеджером, що з неминучістю погоджується, тому що в протилежному разі його просто замінять. Але власник нерідко не може керувати всім "своїм господарством", хоча б тому, що воно в нього може бути дуже великим або диверсифікованим, і відразу за всім устежити не вдається. Оскільки ціль у власника і менеджерів єдина, власник повинен довіряти менеджменту, тобто система керування підприємством повинна будуватися на довірі. Однак добре відома очевидна істина, яка полягає в тому, що система довіри будується на системі перевірки.

Будь-який вид діяльності завжди краще контролюється або при розподілі обов'язків між робітниками, або за допомогою подвійного контролю. Подвійний контроль є таким варіантом системи контролю, за якого вся операція не може здійснюватися одним працівником. При подвійному контролі одне і те ж завдання виконують дві людини, причому обов'язки між ними розподіляються таким чином, щоб жодна з них не змогла виконати всі дії по даній операції. Такий контроль має одну мету: не дозволити одній людині мати неконтрольований доступ до грошових коштів. Ефективність внутрішнього контролю передбачає відповідний розподіл обов'язків між тими, хто працює з активами. Така організація дозволяє зменшити імовірність виникнення помилок, обмежити можливість зловживань з активами.

Власник не може довіряти менеджменту безумовно. Така довіра здатна викликати втрату результативності бізнесу, коли менеджмент починає грати за своїми правилами, забуваючи, хто головний у бізнесі. Хто допоможе власникові знайти "слабку ланку" у його бізнесі [5]? Звичайно, це внутрішній аудит.

Подібно тому, як потенційний інвестор або кредитор не довіряє формально представленим даним про підприємство і призначає йому аудит, замовляючи його у великої четвірки та сплачуючи великі гроші, власник, тобто інвестор, що вже відбувся, повинен теж мати можливість на проведення аудиту. Але залізи в суть бізнесу треба більш глибоко, перевірити не тільки зовнішні фінансові потоки, але, головним чином, економіку бізнесу.

Під економікою бізнесу ми розуміємо складний комплекс, що включає положення підприємства на ринку, внутрішні процеси підприємства, рівень витрат і керування оборотними коштами й так далі.

Процес контролю результативності бізнесу повинен мати безперервний характер, особливо в тому випадку, коли бізнес є багатопрофільним та являє собою холдинг, можливо, навіть юридично не оформлений.

Головне призначення інституту внутрішніх аудиторів полягає в забезпеченні прозорості економіки бізнесу для його власника. Відразу підкреслимо, що під внутрішнім аудитом тут розуміється комплекс діагностичних процедур, спрямованих на виявлення, з одного боку, слабких сторін бізнесу, а з другого встановлення шляхів їхнього усунення. У цьому терміні обидва слова є однаковою мірою ключовими: "аудит" — тому що необхідна глибока перевірка (ревізія) бізнесу, "внутрішній" — тому що ревізія провадиться власними ресурсами власника, яким він довіряє [5].

Базові технології внутрішнього аудиту мають включати методичний інструментарій аудиту, який іде за ієрархією цінностей власника.

Глибока експертиза бізнесу за допомогою внутрішнього аудиту передбачає:

— споживчий напрям комплексних ринкових показників (діяльність спрямована на клієнта);

— вдосконалення внутрішніх процесів менеджменту (інноваційний розвиток, придбання цінностей, виробництво, збут, отримання результатів);

— навчання і зростання (персонал, інформаційні системи, організаційні процедури);

— фінансові показники (правильність розрахунку нормативів прямих та накладних витрат, аналіз управління обіговими коштами та здатність останніх генерувати нові грошові потоки від операційної діяльності).

У ході банкрутства великих корпорацій на початку ХХІ сторіччя визначилась певна недовіра до ревізійних органів, як зовнішніх, так і внутрішніх, знизилась довіра до аудиторської справи. Бездоганність особистості аудитора як представника та захисника закону стало викликати сумніви.

Реакцією на відомі події було прийняття нових законів та директив у галузі корпоративного управління, які посилюють регламентацію нагляду над підприємствами та їх ділові стосунки із зовнішнім ревізором. Особливо виділяється прийнятий у 2002 році у США Закон Сарбейнса-Окслі (Sarbanes-Oxley Act). За ним щодо відповідальності менеджменту приписується, що керівництво підприємства повинно підтверджувати ефективність внутрішнього контролю, а аудиторі (зовнішні) повинні засвідчувати ці підтвердження. Відмітимо також створення в економічно розвинутих країнах відповідного ревізійно-наглядового права, зростання уваги до незалежності аудитора, підвищення регламентації та приписів щодо звітності корпорації. Такі події на світових ринках відображаються і в Україні [1].

Можна визначити основні напрями вдосконалення внутрішнього аудиту в Україні, вони згруповані наступним чином:

1. Нормативно-правове регулювання аудиту:
  - врахування у Законі України "Про фінансовий контроль" місця, значення та повноваження внутрішнього аудиту, розробка положень про внутрішній аудит на рівні держави, про врегулювання та координацію діяльності внутрішнього аудиту, підготовку загальних правил (стандартів) з внутрішнього аудиту, етичного Кодексу внутрішніх аудиторів;
  - підготовка відомчих положень з внутрішнього аудиту;
  - розробка внутрішніх фірмових правил (стандартів) внутрішнього аудиту.
2. Формування організаційної структури служб внутрішнього аудиту:
  - створення оптимальної структури служб внутрішнього аудиту;
  - вибір найбільш відповідних типів та видів аудиторських заходів, перш за все — перевірок, будь-яких організаційно-правових форм та галузей підприємства;
  - створення служб внутрішнього аудиту на середніх та малих підприємствах;
  - поширення сфери діяльності внутрішнього аудиту шляхом надання ними консультаційних послуг.
3. Розробка організаційно-технологічних схем та процедур проведення внутрішнього аудиту:
  - розробка схем та процедур перевірки систем бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю, визначення відповідних показників систем та критеріїв, яким вони повинні відповідати;
  - розробка базових методик та процедур аудиту циклів господарських операцій та сальдо-рахунків;
  - розробка робочих стандартів внутрішнього аудиту за об'єктами;
  - розробка методик та процедур перевірки для встановлення можливих форм економічних злочинів.
4. Вдосконалення методології проведення внутрішнього аудиту:
  - модифікація методик ревізії до умов підприємницької діяльності;
  - використання системо- та ризикоорієнтованих методів проведення аудиторських перевірок; розробка методичних основ розрахунку ризику при проведенні внутрішнього аудиту;
  - доповнення традиційних прийомів аудиту за рахунок методів, розроблених у інших науках (державний фінансовий контроль, судово-бухгалтерська експертиза, статистика, економічний аналіз, фінанси підприємства, контролінг, управлінський облік тощо);
  - розробка нових методів аудиту, що пристосовані до умов комп'ютеризації бухгалтерського обліку та контролю;
  - розробка методів аудиту щодо етапів їх проведення;
  - широке впровадження вибіркового методу внутрішнього аудиту, що ґрунтується на статистичній (формування науки "аудиторська статистика" та нестатистичній (традиційній) методології та оцінки аудиторських вибірок;
  - широке застосування аналітичних методів при проведенні внутрішнього аудиту.
5. Розробка показників та методів поточного та прогностичного аналізу, використання загальних підходів при проведенні аналізу стосовно загальних та конкретних цілей аудиту, розробка методик аналізу стосовно:
  - фінансового стану підприємств;
  - циклів підприємницької діяльності та сегментів звітності;
  - етапів аудиторської діяльності;
  - організаційно-правових форм та галузевих особливостей суб'єктів господарювання.
6. Професійної підготовки фахівців з внутрішнього аудиту:
  - постійне підвищення кваліфікації, що організуються підприємствами для своїх працівників або шляхом самопідготовки;

— застосування сучасних організаційних форм підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів (короткострокові семінари, середньо- і довгострокові курси, програми перепідготовки та стажування, тренінг-семінари, наукові, науково-практичні та методичні конференції, круглі столи та форуми тощо). Атестація працівників внутрішнього аудиту за методами акредитації (сертифікації), апробованих в економічно розвинутих країнах (претендент повинен продемонструвати належний рівень знань та професійних навичок). Потрібні відповідні методики оцінки кваліфікації працівників, підготовка фахівців, які могли б компетентно оцінювати кваліфікацію колег — внутрішніх аудиторів.

7. Ефективне управління внутрішнім аудитом:
  - нормування праці та оптимізація чисельності аудиторів у службі внутрішнього аудиту;
  - нормування та ефективне використання бюджету робочого часу аудиторів;
  - науково обґрунтований розподіл праці та кооперація праці аудиторів;
  - вдосконалення планування аудиторської діяльності та вибір ефективних програм аудиту;
  - впорядкування документообігу, робочої документації внутрішніх аудиторів та звітної інформації про аудиторську роботу;
  - розробка та впровадження показників ефективності та якості аудиторського контролю;
  - застосування автоматизації аудиту щодо перевірок, консультацій, аналізу.

При цьому перспективи розвитку аудиторської діяльності в Україні слід зв'язувати з переходом до системно-орієнтованого аудиту, тобто до такого підходу, коли зовнішні аудитори використовують у своїх оцінках результати роботи системи внутрішнього аудиту підприємств-замовників, зокрема підсистеми внутрішнього аудиту.

ВИСНОВОК

Виходячи з вимог ефективного управління підприємством та забезпечення власника та інших користувачів інформацією на підприємстві, повинна бути створена відповідна система управління, важливим елементом якої є контроль за господарськими процесами, який здійснюється підрозділами внутрішнього аудиту. Однак, як показує практика, організація системи внутрішнього аудиту в сучасних умовах характерна тільки в банківській сфері, але тільки через необхідність виконання комерційними банками нормативних вимог НБУ. В інших сферах господарювання на підприємствах ще необхідно проводити роботу із створення підрозділів внутрішнього аудиту і забезпечення їх ефективного функціонування, тому що головне призначення інституту внутрішніх аудиторів полягає в підвищенні ефективності та забезпеченні прозорості економіки бізнесу для його власника.

Література:

1. Пантелєєв В.П., Корінко М.Д. Внутрішній аудит / Держ. Академія статистики обліку та аудиту Держ. Комітету статистики України. — К., 2006. — 247 с.
  2. Бурцев В.В. Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. — М.: "Экзамен", 2000. — 320 с.
  3. Білуха М.Т. Курс аудиту. — 2-е вид., перероб. — К.: "Вища школа", Т-во "Знання", КОО, 1999. — 574 с.
  4. Бутинець Ф.Ф. Аудит. — 2-е вид. перероб. та доп. — Житомир: ПП "Рута", 2002. — 672 с.
  5. Немченко В.В., Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Практичний курс внутрішнього аудиту / За редакцією Немченко В.В. — К. Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
- Стаття надійшла до редакції 27.08.2010 р.*